

Utjecaj društvenih normi na odnose u Ibsenovoj Nori

Škarica, Iva

Undergraduate thesis / Završni rad

2021

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:142:364490>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-08-07**

FILOZOFSKI FAKULTET
SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU

Repository / Repozitorij:

[FFOS-repository - Repository of the Faculty of Humanities and Social Sciences Osijek](#)

Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku
Filozofski fakultet
Preddiplomski studij hrvatskoga jezika i književnosti i sociologije

Iva Škarica

Utjecaj društvenih normi na odnose u Ibsenovoj *Nori*

Završni rad

Mentorica: izv. prof. dr. sc. Tina Varga Oswald

Osijek, 2021.

Sveučilište J.J. Strossmayera u Osijeku
Filozofski fakultet Osijek
Odsjek za hrvatski jezik i književnost
Preddiplomski studij hrvatskoga jezika i književnosti i sociologije

Iva Škarica

Završni rad

Utjecaj društvenih normi na odnose u Ibsenovoj *Nori*

Humanističke znanosti, polje filologija, grana teorija i povijest književnosti

Mentorica: izv. prof. dr. sc. Tina Varga Oswald

Osijek, 2021.

IZJAVA

Izjavljujem pod punom materijalnom i moralnom odgovornošću da sam ovaj rad samostalno izradila i da u njemu nema preuzetih dijelova tekstova tuđih radova bez označenog izvora.

Vlastoručnim potpisom potvrđujem da sam suglasna da Filozofski fakultet Osijek trajno pohrani i javno objavi ovaj završni rad u mrežnoj bazi završnih i diplomskih radova knjižnice Filozofskog fakulteta Osijek, knjižnice Sveučilišta J. J. Strossmayera u Osijeku i Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu.

Osijek, 14. rujna 2021.

Iva Škarica, 0122229155

Škarica

SADRŽAJ

SAŽETAK.....	1
UVOD	2
1. UVOD U INTERPRETACIJU: HENRIK IBSEN I NORA.....	3
2. IZMEĐU MODERNIZMA I POSTMODERNIZMA.....	5
2.1. DRUŠTVENA POZADINA.....	6
2.2. FEMINISTIČKA STRUJANJA U DJELU	6
2.3. POSTMODERNISTIČKE IDEJE	7
3. DRUŠTVENE NORME	9
3.1. DRUŠTVENE ULOGE.....	10
4. NORIN ODNOS PREMA DRUŠTVENIM NORMAMA	11
4.1. NORA I IDENTITET	11
4.2. NORA I DRUŠTVO.....	12
4.3. NORA I MORAL	13
4.4. NORA I RELIGIJA	15
4.5. NORA I FEMINIZAM.....	16
5. TORVALDOV ODNOS PREMA DRUŠTVENIM NORMAMA.....	17
5.1. TORVALD I IDENTITET	17
5.2. TORVALD I DRUŠTVO.....	17
5.3. TORVALD I MORAL	18
5.4. TORVALD I RELIGIJA	18
5.5. TORVALD I FEMINIZAM	19
6. ODNOS OSTALIH LIKOVA PREMA DRUŠTVENIM NORMAMA.....	20
6.1. KRISTININ ODNOS PREMA DRUŠTVENIM NORMAMA.....	20
6.2. KROGSTADOV ODNOS PREMA DRUŠTVENIM NORMAMA	20
6.3. RANKOV ODNOS PREMA DRUŠTVENIM NORMAMA	21
6.4. ANA-MARIJIN ODNOS PREMA DRUŠTVENIM NORMAMA	21
7. ZAKLJUČAK.....	22
8. LITERATURA.....	23

SAŽETAK

U ovom radu analiziran je pojam društvenih normi te utjecaj društvenih normi na ponašanje likova u drami Henrika Ibsena *Nora ili Kuća lutaka*. Analizom sociološke literature definirani su pojmovi poput društvenih normi, vrijednosti i morala te je objašnjeno na koji način su ti pojmovi važni za društvo, ali i kako oni utječu na živote pojedinaca. Analizirano je djelo Henrika Ibsena, a najviše pozornosti posvećeno je glavnim likovima Nori i Torvaldu, njihovom međusobnom odnosu i njihovom odnosu prema društvenim normama. Razmatran je pojam morala i moralnosti te je kontekstualiziran preko ponašanja i odluka glavne junakinje Nore. Osim toga, istaknuta je važnost njezinog lika u ideji borbe za prava žena, ali i u postmodernističkom shvaćanju čovjeka kao pojedinca koji teži spoznavanju sebe. Svrha rada bila je istražiti mogu li društvene norme utjecati na ponašanje ljudi u bliskim odnosima, u ovom slučaju supružnika, te mogu li one odrediti njihov međusobni odnos, a do zaključka se došlo analizirajući literaturu, no također razmatrajući njihove dijaloge i postupke. Na kraju rada dan je sveukupni zaključak te jedno od mogućih rješenja problema, no svakako bi istraživanju ove tematike doprinijela analiza ostalih društvenih odnosa, za što dakako mogu poslužiti i ostali primjeri iz književnih djela.

KLJUČNE RIJEČI: društvene norme, Nora ili Kuća lutaka, moral, vrijednosti, međusobni odnosi

UVOD

Nora ili *Kuća lutaka* najpoznatije je djelo norveškog pisca Henrika Ibsena te je jedno od neizostavnih djela svjetske književnosti. Iako je nastalo još u 19. stoljeću, aktualno je i danas te zbog poruke koju nosi ne prestaje biti temom mnogih radova iz različitih područja; od književnosti i umjetnosti pa sve do psihologije i sociologije. Na tom tragu, ovaj rad pružit će sociološki aspekt i pogled na dramu, a odnosi, dijalozi i ponašanje likova promatrat će se s obzirom na njihovo prihvaćanje ili odbijanje društvenih normi. U radu će biti definirani pojmovi društvenih normi, morala te će se predstaviti društveno ozračje u vrijeme nastanka djela.

Osim navedenog, u radu se predstavlja pojam postmodernosti, a zajedno s njim i feministička strujanja koja su vidljiva u ovom djelu. Iako ova drama ne pripada razdoblju postmodernizma, neki postupci i razmišljanja glavne junakinje služe kao dobar primjer isprepletenosti razdoblja i obilježja. Odnos glavnih likova prema društvenim normama predstaviti će se kroz nekoliko područja; identitet, religiju, moralnost i u odnosu na feminizam. Osim glavnih likova, ukratko će se prikazati odnos ostalih likova prema društvenim normama kako bi se ukazalo na raznovrsnost mišljenja i ponašanja. Analizom odnosa likova prema društvenim normama, postavit će se pitanje o tomu može li odnos prema normama određenog vremena utjecati na međusobne odnose supružnika i tako utjecati na njihove živote.

Na kraju rada prikazat će se zaključci do kojih se došlo tijekom istraživanja ove tematike i sveukupna sinteza rada, a bit će ponuđene ideje i mogućnosti za daljnje bavljenje ovom i sličnim temama.

1. UVOD U INTERPRETACIJU: HENRIK IBSEN I NORA

Henrik Ibsen rođen je 1828. godine u gradiću Skienu u Norveškoj i bio je jedan od najutjecajnijih modernih dramatičara. Iako je trebao postati liječnik, kazalište ga je puno više privlačilo, pa se već s dvadeset godina počeo baviti teškim temama poput one u noveli *Zatočenik iz Aagershusa* (Medved, 2018: 15). Što se tiče kazališta u 19. stoljeću, ono postaje novo i slobodnije te je ponajprije imalo funkciju govorenja istine, bez obzira koliko ona neugodna bila, a gledatelj se tako trebao, gledajući dramu, zapitati o svom životu (Medved, 2018: 14). Ibsen tako dobiva priliku baviti se tematikom koja ga je najviše zanimala, a to su bračni odnosi i društveni položaj žene. U njegovom djelu *Komedija ljubavi* iz 1862. godine već se može primijetiti kako upravo ta problematika privlači njegovu pozornost, no ipak ponajbolje problematizira takve odnose u djelu *Nora ili Kuća lutaka* (Medved, 2018: 15). Objavljena 1879. godine, donijela je Ibsenu velik kazališni uspjeh, ali je i snažno utjecala na niz društvenih struktura. Mnogi su smatrali kako je nepristojno pisati o bračnim odnosima, a drugi su pak to smatrali himnom slobode, no neke kritičare toliko je iznenadio i zaprepastio Norin odlazak na kraju djela da je Ibsen predložio i drugačiji završetak koji ipak nije zaživio. Medved upravo zbog toga navodi kako je: „u doba svoje pojave imala presudno značenje“ (Medved, 2018: 16). Osim što progovara o temi koja do tada nije predstavljena u javnosti, on prebacuje težište analize s društva na analizu samih likova, u djelu se jasno vidi unutarnji sukob u Nori, tako da se već i u tome može uočiti modernost i inovativnost ove drame.

Drama sadrži tri čina, kritizira se malograđansko društvo i patrijarhalnost, a mjesto i vrijeme radnje suženi su; sve se odvija na Badnjak i Božić u domu Helmerovih (Medved, 2018: 35). Iako naizgled sve djeluje savršeno, u drami ništa nije onako kako se čini. Nora, koja je smatrana dobrom majkom i kućanicom, veselom, zadovoljnom i poslušnom ženicom posvećenom svom braku i obitelji, na kraju se otkriva kao pomalo sebična osoba koja traži smisao svoga života te zbog te potrage napušta supruga i djecu (Torkamaneh, Hooti, 2011: 1108). Slično tomu, Torvald djeluje poput uzornoga supruga koji upozorava svoju suprugu radi njene lakomislenosti, no većinom joj popušta, razgovara s njom na izrazito blag način, a pri kraju djela kod njega također vidimo sasvim drugačiji pristup. U razgovoru s Norom grub je i odrješt, zamjera joj mnogo toga, govori o tome kako ga je iznevjerila te ju vrijeđa (Ibsen, 2013: 66). Iako takav obrat nije očit na početku djela, vidljivo je kako postoji jaz između stvarnosti i privida, između istine i obmane, a razlog tomu jest taj što se „svaki lik predstave toliko trudi da stekne povjerenje i odobravanje drugih i društva općenito“ (Torkamaneh, Hooti, 2011: 1108).

Djelo je bogato slikama i simbolikom, no Torkamaneh i Hooti smatraju kako je ipak: „ironija jedan od najveličanstvenijih sastojaka drame“ (Torkamaneh, Hooti, 2011: 1105). Mnogi su primjeri ironije i simbolike u djelu, primjerice, nakon dolaska sa zabave Nora skida svoj kostim, a tada padaju i maske koje supružnici nose već osam godina. Simboličko skidanje kostima u vrijeme kada se skida i njezin kostim poslušne supruge koja se ne suprotstavlja svom mužu dodatno pojačava doživljaj čitatelju. Što se tiče primjera ironije, ona je vidljiva u Torvaldovu govoru o Krogstadu kada o njemu iznosi jako loše mišljenje zbog čina koji je zapravo napravila i njegova Nora, iako on to tada još nije znao. Funkcija ironije u djelu zapravo je još jače isticanje kritike, kako samih likova, tako i društva, licemjernosti i normi, no kao što Medved tvrdi, kritika se produbljuje do svih institucija poput obitelji, morala, prava, društvenog uređenja i načina života u cjelini (Medved, 2018: 18).

Zanimljivo je vidjeti kako ni prijateljstvo nije čvrsta spona u ovom djelu, naime, očito je kako Nora nema stalnu potporu, odnosno, osobu koja bi ju posve podržavala u svemu. Iako je njezina prijateljica Linde savjetnica i dobronamjerna, ona također kritizira Noru i „smatra je djetetom koje nikada ništa vrijedno nije radilo jer joj je prvo otac, a kasnije muž sve omogućio“ (Medved, 2018: 37). Tu se čini kako je pomalo prisutna i ljubomora, a na kraju djela gospođa Linde ipak odabire ispravnu odluku i odlučuje se za istinu, iako nije sigurna kako će to utjecati na Norin život. Isto tako, gospođa Linde pojavljuje se nakon dosta godina u kojima ona i Nora nisu bile u kontaktu i to baš u trenutku kada je Norin suprug dobio bolji posao kako bi ju zamolila za pomoć. Na tom tragu i sam Torvald, trenutak nakon što gospođa Linde odlazi iz njihova stana prokomentira: „Konačno smo je se riješili. Kakva dosadna ženska!“ (Ibsen, 2013: 61).

Iz svih tih primjera može se dati kritika i na prijateljstvo koje nije potpuno iskreno i bezuvjetno, već se i u njemu može vidjeti koristoljublje i licemjernost, a to daje dojam kako Ibsen ne kritizira društvo općenito, pa čak ni samo odnose u obitelji, već i prijateljstvo koje, kao i sve ostale institucije tadašnjeg društva, nije sasvim iskreno. Nora na kraju odlazi iz sigurnosti svoga kućanstva i tradicionalnih vrijednosti braka i majčinstva, njezina osobna situacija je neizvjesna, no uvjerljiva je budućnost samopostojanja (Schwarz, 1975: 3). Ona ne ostavlja samo Torvalda, ona ostavlja obitelj, djecu, sigurnost i život kojim je živjela sve do tada, ona se ne suprotstavlja samo suprugu, već i društvu sa svim njegovim normama i očekivanjima.

2. IZMEĐU MODERNIZMA I POSTMODERNIZMA

Tijekom ljudske povijesti nastajala su brojna književna djela koja su se razvijala zajedno s društvom. Kako bi se u obilju tih književnih djela moglo nekako kategorizirati i razvrstati stvaralaštva brojnih umjetnika, književnost se dijeli u književna razdoblja, koja slijede povijesna razdoblja i zajednička su različitim vrstama umjetnosti. Nekada književna razdoblja nije lako odrediti, odnosno, njihove granice nisu jasno određene. To znači da djelo, koje bi vremenom nastanka trebalo pripadati jednom književnom razdoblju ili epohi, svojim stilom, tematikom ili porukom koju šalje zapravo više nalikuje nekom drugom razdoblju. Solar tako govori da su: „književne epohe određene uglavnom sa stajališta povijesne perspektive, pa se u njima uvijek u određenoj mjeri pojavljuju pored književnih i neke općepovijesne karakteristike, a pojam stilske formacije odnosi se isključivo na književne osobine“ (Solar, 1997:26). Poteškoće prilikom određivanja granica razdoblja nerijetko se događaju i u modernizmu. Naime, postoje dva stajališta o modernizmu i postmodernizmu, od kojih jedno govori kako je modernizam jedno veliko razdoblje s mnogo kraćih faza, pa je tako i postmodernizam samo jedna od faza modernizma. Drugo, pak, viđenje smatra književnu epohu modernizma već završenom, dok je postmodernizam nova književna epoha kojoj se jedino može pripisati suvremenost. Pri tome autor smatra kako je pomalo nelogično i neobično da: „epoha modernizma traje već stotinjak godina, dok uobičajena podjela europske književnosti na velike epohe bilježi sve brži ritam izmjena: dok srednji vijek traje tisuću godina, realizmu se, recimo, »daje« jedva pola stoljeća“ (Solar, 1997:34). Usprkos tomu, modernizam je još uvijek najčešći naziv za veliku književnu epohu svjetske književnosti, dok je u nekim povijestima književnosti određenih naroda suženo njegovo značenje (primjerice, „moderna“ hrvatskoj književnosti). S druge strane, postmodernizam se shvaća i kao razdoblje, epoha, književna orijentacija ili kao književni pravac, a nastupa kao doba u kojemu se više ne vjeruje ideologijama, a uvjerenje u to da je potrebno sustavno spoznavati i napredovati u spoznaji ozbiljno je poljuljano. (Solar, 1997:35-37) Iako se za neka djela iz ranijih godina vode diskusije o tome kojemu razdoblju trebaju pripadati i je li postmodernizam započeo i prije nego što se to većinom smatra, Solar govori kako se još od romantizma, pa sve do kraja devetnaestog stoljeća jasno naziru elementi novog književnog oblikovanja i stoga je suvremena književnost izgrađena na temeljima devetnaestog stoljeća, no široka matica tog tijeka počinje tek dvadesetih godina dvadesetog stoljeća. (Solar, 1997:114)

Razmišljajući u tom kontekstu o Ibsenovom stvaralaštvu, a posebice o djelu *Kuća lutaka*, moguće je također primijetiti neke postmodernističke elemente o kojima će više riječi biti u nastavku. Ibsenovo dramaturgiji nije toliko važan odnos pojedinca prema društvenim institucijama koliko je odnos pojedinca prema samom sebi, a to mu omogućuje da oblikuje neku vrstu

„građanske tragedije“ (Solar, 1997:110), a kada unutarnji nesklad pojedinca i borba sa samim sobom postanu središtem dramske napetosti, djelo se oslanja na psihološku analizu karaktera, što je izrazito prisutno u razdoblju kasnog realizma i naturalizma (Solar, 1997:264). Iako su Ibsenove drame uglavnom tradicionalno strukturirane, te drame su produbljenom psihologijom, problematikom sukoba pojedinca i institucija te naglašenim individualizmom djelovale vrlo presudno na razvoj moderne dramaturgije. (Solar, 1997: 339)

2.1. DRUŠTVENA POZADINA

Drama Kuća lutaka nastaje u devetnaestom stoljeću te prikazuje život toga vremena. Društvo toga vremena jest patrijarhalno, a uloga muškarca je središnja u organizaciji društva te muškarci tako imaju autoritet nad ženama, djecom i imovinom. U takvome društvu, žena je osoba bez autoriteta i ona ne upravlja sama vlastitim životom. Ljudi Viktorijanskog razdoblja odgajani su u uvjerenju da se žena treba udati i imati djecu jer je rođena (a kasnije i odgajana) da bude dobra supruga, ništa drugo osim toga. Zbog nedostatka obrazovanja i znanja, žene su teško pronalazile poslove, a ti razlozi dovode i do toga da je ekonomska uloga namijenjena muškarcu, dok je žena zadužena za kućanstvo. (Pravitasari, 2013:34) Dobrom ženom smatralo se onu ženu koja ispunjava zapovjedi svoga supruga, brine o kući i djeci te nema prava sudjelovati u obiteljskim financijama jer je suprug taj koji donosi kruh za obiteljski stol. Takva podjela bila je pod utjecajem ideje patriotizma u kojoj je muškarac superioran nad ženom. (Pravitasari, 2013:34-35) To je atmosfera u kojoj se nalazi društvo devetnaestoga stoljeća kada Ibsen piše dramu koja progovara protiv tako podijeljenih uloga i daje za pravo ženi da se usprotivi patrijarhalnom sustavu. Znajući okolnosti u kojima je tadašnje društvo funkcioniralo, ne čudi da je drama bila izrazito kontroverzna za svoje doba, a razlog za to je upravo to što je u drami izražena kritika bračnih normi. Za tadašnje poimanje, drama slijedi formulu dobro napravljene predstave sve do posljednjeg čina, kada ruši sve konvencije jer završava raspravom i Norinim odlaskom, a ne očekivanim raspletom. (Pravitasari, 2013:37)

2.2. FEMINISTIČKA STRUJANJA U DJELU

Iako je feminizam kao pokret nastao godinama poslije prvog objavljivanja ove drame, ponekad se upravo ovu dramu naziva prvom istinskom feminističkom dramom, a njezina važnost je i u tome što je djelo razdoblja realizma, u kojemu su stvarni događaji i situacije prenesene na pozornicu. (Pravitasari, 2013:37) U prethodno opisanim društvenim okolnostima, u društvu koje se temelji na patrijarhalnom uređenju, objavljivanje drame u kojoj supruga napušta obitelj i svoga

supružnika kako bi otišla upoznati sebe i pronaći svoj put, zasigurno je nešto neuobičajeno. Ženama toga razdoblja po prvi puta ponuđeno je razmatranje njihovog položaja i ispitivanje vlastitih odnosa, a zasigurno je i to da su mnoge od njih pronašle sličnosti s glavnom junakinjom. „Feminizam je svjesnost patrijarhalne kontrole, eksploatacije i opresije nad ženama u obiteljskom i društvenom životu“ (Pravitasari, 2013:22), a žene koje ga do tada možda nisu bile svjesne, nakon objave Nore, mogle su uvidjeti primjere takve kontrole i u svojim životima. Kako Pravitasari govori u svom radu: „Iako su njihova djelovanja ograničena, njihove misli uvijek se kreću. Ljudi mogu ograničiti njihova djelovanja, ali ne i njihove misli“ (Pravitasari, 2013:27). Upravo zbog toga, ovo je djelo značajno u buđenju svijesti žena i osvješćivanju problema koji je tada bio općeprihvaćen.

Poveznica koja je vrlo važna, a povezuje feminizam i književnost leži u tome da književni tekst može ponuditi snažno razumijevanje načina na koji društvo funkcionira i ukazati na diskriminaciju žena. Upravo taj snažan emocionalan utjecaj maštovitog pisanja može biti prenesen u drami i tako povećati svijest i ogorčenost zbog rodne diskriminacije te potaknuti njezino okončanje. (Wani, Ahmad, 2018:38)

2.3. POSTMODERNISTIČKE IDEJE

Postmoderni doba dolazi poslije razdoblja modernosti, a samim time napuštaju se stare koncepcije modernosti. Ljudi polako počinju sve više gubiti vjeru u znanost i tehnologiju, gube vjeru u politička uvjerenja i velike teorije, javljaju se novi oblici religioznosti i čovjek sve više teži za pronalaskom vlastitog identiteta (Haralambos, Holborn, Heald, 2002: 8). Iako je Ibsenova *Nora* napisana u razdoblju modernizma, neki autori u tom djelu prepoznaju odlike postmodernizma, ponajviše u liku Nore i u načinu na koji je ona predstavljena. U svijetu postmodernizma ništa nije apsolutno ni vječno, a ono što je danas istina, sutra već možda nije u redu, ono što se sada dokazuje, kasnije se toga može odreći, ništa nije stalno i mnoga pravila promijenjena su u postmodernom svijetu (Torkamaneh, Hooti, 2011: 1105). Upravo zbog tih razloga, u liku Nore pronalaze se sličnosti s postmodernističkim shvaćanjem svijeta, u samom djelu likovi dožive obrate i njihove uloge nisu stalne i strogo zacrtane. Nora od uzorne kućanice postaje žena koja odlazi i traži samu sebe, Torvald od slatkorječivog muža postaje ljutit i ogorčen, pa čak i Krogstad koji je kroz cijelo djelo prikazivan kao loš lik, na kraju povlači svoju optužbu jer ga ljubav promijeni nabolje.

Nora čini ono što vjeruje da je ispravno, a to je također primjer postmoderne tendencije, ona zanemaruje zadana pravila i odlazi za onime u što sama vjeruje (Torkamaneh, Hooti, 2011: 1107).

Nadalje, Torvald na kraju djela *Nori* postavlja pitanje o religioznosti, ali ona i u tom dijelu pokazuje postmodernističke elemente jer mu govori kako ne želi slijediti religiju o kojoj je učena, već ju sama želi otkriti: „Znam samo ono čemu nas je učio pastor Hansen kad sam išla na krizmu. On je rekao da je religija i ovo i ono. Mislit ću o tome u slobodno vrijeme, kad odem odavde. Želim vidjeti je li točno to što je govorio pastor Hansen. Ili još bolje: je li to za mene točno“ (Ibsen, 2013: 72). Upravo o tom dijalogu govore i autori Torkamaneh i Hooti navodeći kako Helmer Noru pokušava „zarobiti i povezati vjerskim pitanjima, ali pojam postmodernosti potpuno je budan u Norinom umu“, ona ne podliježe modernističkim idejama svoga muža, već „napada zastarjele pojmove modernosti emancipativnom snagom postmodernosti“ (Torkamaneh, Hooti, 2011: 1109).

Govoreći o *Nori* kao liku s izraženim postmodernističkim tendencijama, važno je spomenuti i nešto što se naziva Norin sindrom, odnosno, splet simptoma koji su feministkinje pozdravile kao otvaranje ženskog pitanja i to kroz figuru pobunjene žene (Muzaferija, 2006: 121). Ipak, Ibsen je na kraju svoje drame ponudio i više od same pobunjene žene, Nora odlazi u neizvjesnost, a 20. stoljeće to prepoznaje kao čovjekovu „grčevitu potrebu za osvajanjem vlastitog identiteta, bez obzira radi li se o muškarcu ili ženi, što je Norinom replikom definirano kao dužnost prema samoj sebi“ (Muzaferija, 2006: 121). Upravo o tome govore i još neki autori koji vide elemente postmodernizma u ovom djelu, naime, njezin odlazak nije nužno samo odlazak žene koja treba pronaći sebe, već odlazak čovjeka koji nije siguran u svoj identitet, čovjekova potraga za vlastitom srećom neovisno o spolu, staležu ili rasi kojoj pripada. To je povezano i s time što je u postmodernističkom društvu svaki pojedinac smatran „društvom za sebe“, a istinsku slobodu pronalazi u odabiru onoga u što istinski vjeruje (Torkamaneh, Hooti, 2011: 1110).

Jedno od pitanja koje se postavlja u odabiranju težnje za pronalaskom vlastitog sebe je i ono što Muzaferija naziva „vlastita sloboda koja neće ničim ugroziti slobodu Drugog“ (Muzaferija, 2006: 123), no u primjeru Nore nužno je zapitati se je li to uistinu tako. Ugrožava li majka svojim odlaskom slobodu svoje djece, svoga supruga ili prijatelja? Primjerice, ako je sva briga oko djece nakon Norina odlaska pala na dadilju Ana-Mariju, nije li time pomalo ugrožena ona rijetka sloboda koju je ona imala u trenutcima dok je Nora bila s djecom? Nije li Torvaldova sloboda ugrožena Norinim odlaskom jer on zasigurno više neće imati isti život kao dok je ona bila s njim, a društvo će prema njemu promijeniti mišljenje i odnos jer je on sada suprug kojega je žena napustila? Konačno, hoće li djeca koja odrastaju bez majke, djeca koja znaju da ih je majka ostavila, imati jednaku slobodu, jednaka razmišljanja i izbore kao da je ona ostala uz njih? Iako je čovjekova potreba za pronalaskom sebe njegovo pravo i čini se kao da je to vlastita odluka, nepravедno bi bilo smatrati kako ta odluka ne utječe na druge i na živote drugih, a svaki pojedinac koji se odlučuje na takav čin mora biti spreman nositi se s posljedicama koje taj čin ostavlja na njega, ali i na ljude oko

njega. Upravo zbog toga, „na kraju drame ne vidi se sukob Nore ili Torvalda, pa ni društva, ali definitivno se vidi beskrajna borba između modernog vjerovanja i postmodernog rješenja“ (Torkamaneh, Hooti, 2011: 1107).

3. DRUŠTVENE NORME

Kako bi se mogao definirati pojam društvenih normi, važno je reći nešto o kulturi, jer upravo je kultura važan čimbenik u oblikovanju i prihvaćanju društvenih normi. Naime, „u sociologiji se pojmu kultura daje specifično, ali i mnogo šire značenje od onog u dnevnom laičkom govoru“ (Berdica, 2020: 7). Kultura predstavlja vrijednosti, obrede i načine života karakteristične za određenu skupinu, a ti elementi poput apstraktnih vrijednosti, uvjerenja i percepcija svijeta zajednički su članovima određene zajednice. Kultura se ne nasljeđuje biološki, njezine vrijednosti uče se i većinom prenose s koljena na koljeno, dok dijelovi kulture funkcioniraju kao jedinstvena cjelina (Berdica, 2020:7). Upravo vrijednosti o kojima se govori daju smjernice za ponašanje ljudi kao članova nekoga društva, a pojedinac će se ponašati u skladu s tim smjernicama kako bi ostvario ono što društvo od njega očekuje, ono u što vjeruje i ono što je usađeno u kulturu njegove zajednice. Time se dolazi do zaključka kako su norme „pravila ponašanja koja izražavaju ili utjelovljuju vrijednosti određene kulture“, dok „vrijednosti i norme zajednički određuju ponašanje u pojedinoj kulturi“ (Berdica, 2020: 9). Kada se pojam „norma“ prevede s latinskog jezika jedan od prijevoda je riječ „ravnalo“. To može poslužiti u razumijevanju pojma društvenih normi, to nije nešto što je određeno zakonom, već je nešto prema čemu se ravnamo ili bismo se trebali ravnati (Berdica, 2020: 13).

Ono što je važno istaknuti je i činjenica da se vrijednosti i norme uvelike razlikuju od društva do društva, tako će nešto biti smatrano sramotnim u jednom društvu, a u drugom će biti sasvim uobičajeno. Osim što se norme razlikuju u različitim kulturama, one se razlikuju i u različitim vremenima, nešto je prije bilo sramotno, danas postaje „normalno“. Primjerice, razvod je prije stotinjak godina bio velika sramota i često nije bio dopušten, a danas je razvod braka postao nešto svakodnevno. Također, u nekim kulturama žene i danas nemaju ista prava kao u našoj kulturi, žene muslimanske vjeroispovijesti nose pokrivala preko lica, što se iz naše kulture može činiti nepoštenim, no isto tako, njima se uske ili kratke haljine u zapadnjačkim kulturama mogu činiti sramotnima.

„Upravo socijalizacija u nekom društvu služi kako bi pojedinci internalizirali društvene uloge i naučili kako ih provoditi“ (Berdica, 2020: 11). Ako se pak pojedinac odluči ponašati

suprotno društvenim normama, zanemarivati ih ili im se odupirati, naići će na negodovanje okoline, na osudu društva, a moguće je da ga društvo izolira ili odbaci upravo zato što ne poštuje vrijednosti koje ono smatra važnima.

Prijašnje definicije većinom su naglašavale samo grupnu prirodu normi, no kasnije se daje detaljan opis različitih vrsta normi te različiti utjecaji normi na stavove pojedinaca, na njihove namjere i ponašanje (Čorkalo Biruški, Pehar, 2018: 222). Kod podjele normi važno je reći kako postoje unutarnje norme, to su one koje su važne osobi, ali su drugima nevidljive, poput neke unutarnje prisile. Osim njih, postoje vanjske norme, nametnute su izvana, točnije, od društva ili osoba koje su nam u tom trenutku na neki način nadređene, poput roditelja, profesora, šefova (Berdica, 2020: 15). Ako se tih normi ne pridržava, sankcije će zasigurno biti veće, odnosno, strože nego kada se prekrše unutarnje norme.

3.1. DRUŠTVENE ULOGE

Nakon definiranja i obrazloženja važnosti društvenih normi, dobro je spomenuti i društvene uloge o kojima također učimo tijekom socijalizacije, a te uloge su zapravo socijalno definirana očekivanja koje osoba treba slijediti na nekom društvenom položaju (Berdica, 2020: 11). Svaka društvena uloga zahtijeva od određenog člana društva ponašanje u skladu s tom ulogom, posebice ako se radi o osobama koje imaju važan položaj u društvu. Pojedinci tako kao članovi društva pristaju na ograničavanje slobode jer je to zapravo i preduvjet za suradnju s drugima, naime, kako i sam Kuvačić kaže: „minimalni konsenzus je nužna pretpostavka za postojanje svakog društva“ (Kuvačić, 2004: 137). Naime, kada pojedinci ne bi prihvaćali društvene norme, već bi svatko živio kako želi ne pridržavajući se nikakvih ograničenja, jako teško ostvarile bi se čvrste veze među članovima društva, a bez zajedničkih vrijednosti teže bi se povezivali u zajednice i grupe. U tome leži i „moć“ društvenih normi, one mijenjaju ponašanje ljudi, ne samo zbog ljudske sklonosti da oponašaju druge ili iz potrebe da se prikladno ponašaju u danoj situaciji, nego je ukorijenjena i u ljudskoj želji da pripadaju nekoj zajednici, ljudi se boje isticati iz skupine i to utječe na njihovo prihvaćanje normi i prilagođavanje svojih želja i ponašanja onomu što se smatra prikladnim (Yamin, Fei, Lahlou, Levy, 2019: 2). Ono što najviše utječe na prihvaćanje normi negodovanje je okoline i reakcija društva, što stvara kontrolu apsolutne slobode pojedinca, društva na taj način održavaju vlastiti poredak, a kako bi društvena kontrola bila funkcionalna, određuju se akcije koje treba poduzeti kada se ljudi toga ne pridržavaju (Berdica, 2020: 13). Sve od navedenog može se iščitati i u ovome djelu te u ponašanju i razmišljanju glavnih likova.

4. NORIN ODNOS PREMA DRUŠTVENIM NORMAMA

Analizom i interpretacijom književnog teksta navest će se primjeri u kojima se može vidjeti kako se Nora odnosi prema društvenim normama svoga vremena, a taj odnos predstaviti će se kroz nekoliko zasebnih područja. Svi ti pojmovi zajedno tvore društvene norme, iako ih čine različita područja.

4.1. NORA I IDENTITET

Govoreći o Norinom identitetu, odmah na početku važno je reći kako je ona bila osoba koja svoj identitet nije gradila sama, već su na njezin identitet i osobnost snažno utjecali ljudi koji su ju usmjeravali na to što ona treba/mora biti. Prvotno, to je činio njezin otac, a zatim njezin suprug, no to je također činilo i društvo koje nije dopuštalo njoj (i ostalim ženama) da stvore vlastiti identitet, već je njihov put bio unaprijed određen. Upravo zbog toga, ta se tema u ovom djelu čini vrlo zanimljivom jer se radi o dugu koji osoba duguje prema samoj sebi te o dostizanju individualnosti i individualnih prava u društvu. Za Noru, to je osvajanje individualne slobode služilo za samorazvoj, čime ona postaje osoba sama po sebi, ali to postaje i u očima drugih, bez obzira na to koliko je bolno bilo otkriti da ju se tretiralo kao ništavnu i da se to napokon mora promijeniti. (Wani, Ahmad, 2018: 52). Norina osobnost mijenja se kroz djelo, od vesele i razigrane ženice, ona postaje odlučna žena te na kraju i osoba koja je spremna napustiti svoju obitelj zbog svojih uvjerenja i ciljeva, iako se na početku djela čini kako takvim odlukama nije dorasla. Wani i Ahmad stoga govore kako pažljivije i detaljnije studije pokazuju da su: „Norina dva lica uistinu jedno, no ona je vrlo komplicirana ličnost“ (Wani, Ahmad, 2018: 55).

Identitet neke osobe gradi se na više razina, a njezin identitet nije izgrađen na vlastitim uvjerenjima i otkrivanju samoga sebe, već na onome što joj je nametnuto, stoga ona ima samo uloge koje obavlja zbog društvenih normi i ljudi oko sebe, no ona nema motiva za to, njezini motivi ne dolaze iz njezinih želja ili uvjerenja. Takva osoba teško može ostvariti vlastitu sreću jer motivacija za obavljanje uloga koje su pred njom nije u vlastitom izboru, već u pukom izvršavanju onoga što se od nje očekuje. Wani i Ahmad stoga zaključuju: „Sve društvene upute i konvencije neprijatelji su svakog pojedinca jer ograničavaju osobni identitet likova i njihovu slobodu“ (Ahmad, Wani, 2018:52).

4.2. NORA I DRUŠTVO

Nora nije razumjela društvo u kojemu je živjela, a njezino neslaganje i pokušaji shvaćanja zakona i normi društva ističu se i u dijalozima s Torvaldom na nekoliko mjesta u djelu. Naime, ona na početku djela govori: „Što me se tiče glupo društvo!“ (Ibsen, 2013: 20), čime pokazuje kako ne želi da mišljenja društva utječu na njezino ponašanje, no takav način razmišljanja ne ostaje samo na riječima, već Nora na kraju djela dokazuje kako je spremna donositi vlastite odluke, bez obzira na to što to nije u skladu s društvenim normama. Pred kraj djela Nora ponovno razmišlja o društvu, za vrijeme razgovora s Torvaldom, tada ponovno govori kako ju ne zanima mišljenje društva, iako Torvalda to mišljenje jako brine: „Moram, Torvalde. A svijet neka govori što hoće!“ (Ibsen, 2013: 71).

S druge pak strane, nije istina da ju društvo uopće ne zanima, ona u istom tom razgovoru ujedno priznaje kako ne razumije društvo, ali želi shvatiti jesu li ispravna njezina mišljenja ili norme koje društvo postavlja: „Ne razumijem ga – u svakom slučaju. No sada želim da ga pogledam izbliza. Moram doći do toga tko je u pravu: društvo ili ja“ (Ibsen, 2013: 72).

Zanimljivo je uvidjeti kako Nora nije tvrdoglava i izrazito uvjerenjena kako je ona u pravu, već ostavlja mogućnost vlastite pogreške, ostavlja mogućnost da je društvo ipak u pravu, no do svih tih zaključaka želi doći sama, želi sama shvatiti razmišlja li pogrešno, bez da se ponaša u skladu s nekim pravilima samo zbog toga što joj je netko rekao da je to ispravno. Također, tu vidimo izraženo njezino kritičko razmišljanje o društvu i njegovim normama, ona ne prihvaća bezuvjetno neku istinu za koju joj je rečeno da mora biti takva, već sama želi pronaći odgovore, a to je svakako jedna od karakteristika postmodernog shvaćanja svijeta.

Iako je Nora prekršila društvene norme kada je prekršila zakon i krivotvorila očev potpis, jasno je kako se: „korijen Norine tragike ne nalazi u pravnim zakonima, nego u zakonima ljudskih odnosa“ (Medved, 2018: 44). Ona se ne može pomiriti s činjenicom da supruga, iako to čini iz ljubavi i za dobrobit svoga muža, ne smije učiniti nešto za njega, ne miri se ni s time da su zakoni jednako strogi prema svakome, bez obzira kakve su okolnosti u kojima ih se prekrši.

Pitanje je što se dogodilo s Norom nakon te odluke, je li postala izopćena iz istog tog društva, kako se ona ponašala i nosila s time, je li započela „samotnjački“ život negdje van granica društvenih normi ili je društvo imalo dovoljno razumijevanja za njezinu odluku? Odgovore na ta pitanja ne dobivamo u djelu, no zasigurno je kako je Nora osnažila svoj identitet, ne oslanjajući se na identitet kojeg su joj nametnuli drugi. Od Norinih vremena do danas vidljiv je napredak i pomak u odnosu prema ženama, a možda je upravo Norina odluka bila jedan od brojnih sitnih kamenčića na stazi prema boljoj budućnosti i položaju žena.

4.3. *NORA I MORAL*

Kada se razmišlja o pojmu društvenih normi i njihovom poimanju, načinu na koji se društvo odnosi prema njima, ali i one prema društvu, neizostavno je spomenuti i pojam morala. Naime, često se upravo odmicanje ili nepoštivanje društvenih normi povezuje s nedostatkom morala, odnosno, moralnosti, a osoba koja odbija poštivati norme koje društvo smatra važnima nerijetko je smatrana nemoralnom. Moral dolazi od latinske riječi *moralis*, što znači ćudoredan, a moral se definira kao „sustav društvenih normi kojim su obuhvaćeni oni nepisani propisi društvenoga ponašanja koji određuju koja je vrsta ponašanja dobra, a koja zla s gledišta dotične društvene skupine“ (Berdica, 2020: 20). Zajednica koja neke vrijednosti smatra važnima strogo će i formalno prosuđivati o moralnosti osobe na temelju njezinog poštivanja određenih normi, primjenjivat će moralna načela i u skladu s time donosit će prosudbe o pojedincu. Slično kao i kod društvenih normi, važno je ne zaboraviti činjenicu kako moral nije isti u svim zajednicama i kulturama, nešto što se u određenoj kulturi smatra nemoralnim, u drugoj može biti svakodnevnica. Za razliku od društvenih normi, moral je manje sklon promjenama, također, neke temeljne moralne vrijednosti ipak se pronalaze u sličnim oblicima u brojnim različitim kulturama i zajednicama. Iako se promjene u poimanju morala i moralnosti mijenjaju sporije, njihova promjena i dalje se događa te je vidljiva u brojnim primjerima.

Ono u čemu sociolozi pronalaze važnost postojanja normi u društvima je u tome što pripadnici društva ne bi mogli surađivati i razumjeti ponašanje drugih ako norme ne bi bile zajedničke i kada ne bi vrijedile za sve članove društva (Haralambos, Heald, Holborn, 2002: 6). Postojanje određenih normi (koje su dio morala te zajednice) također može potaknuti članove zajednice na veću društvenu koheziju, primjerice, ako netko prekrši određenu društvenu normu, ostatak članova povezat će se i ojačati svoje veze udruživanjem ili prosuđivanjem ponašanja osobe koja je norme prekršila, smatrat će svojom dužnošću upozoriti ili prekorigiti pojedinca koji se ponaša „nemoralno“ te će tako ojačati svoju povezanost. Ostali članovi u tom primjeru moći će vidjeti kako se doživljava one koji prekrše norme, kako se prema njima odnosi, a time se također potiče članove da ostanu vjerni vrijednostima koje njihova zajednica smatra važnima, da ostanu „moralni“ kako ne bi bili osuđivani ili sankcionirani.

Ta drama, kao što je već rečeno, izazvala je brojne kritike, ćuđenje, pa čak i neodobranje od dijela publike, a ono što je zasigurno bila tema rasprava vezanih uz ovu dramu jest upravo i pitanje Norine moralnosti. Žena koja prekrši zakon, iako je to učinila u dobroj namjeri, a zatim napušta muža i djecu, osuđivana je i prozivana nemoralnom upravo jer je prekršila norme koje je tadašnje društvo postavljalo pred nju. No na početku drame ne može se naslutiti takav rasplet jer je Nora brižna kućanica, pokorna je, živi u okvirima koje određuje njezin muž, štoviše, pjevuši mu i

uveseljava ga. No kako tvrdi Medved, Nora je lik koji predstavlja krizu ženskog osobnog i građanskog identiteta, primjer kako žene žele probiti dosuđene granice, a samo razdoblje modernizma donosi im veću slobodu i rasprave o ravnopravnosti (Medved, 2018: 35). Dok je Nora još poslušna ženica, lutka kojom najprije otac, a zatim i njezin muž upravljaju kako žele, ne preispituje se previše njezina moralnost, ona ne iznosi svoje stavove niti ima ovlasti činiti nešto što sama želi, pa tako izbjegava osude i govorkanja ostalih članova društva. Prvi put kada se njezina moralnost dovodi u pitanje (kod čitatelja, a vjerojatno i kod članova tadašnjeg društva) je u trenutku kada se saznaje da je Nora napravila nešto na svoju ruku, a pritom je ta radnja bila i nezakonita. Ona to ne čini zlonamjerno, nego po vlastitom osjećaju i vidljivo je kako ona „ignorira pravila modernog svijeta odabirom onoga što misli da je ispravno“ (Torkamaneh, Hooti, 2011: 1105). Nadalje kroz djelo, Nora više ne može vratiti povjerenje koje je imala kao poslušna kućanica na samom početku, čita se o njezinim unutarnjim borbama, o lažima koje ju prate, o skrivanjima u razgovoru s Krogstadom, olaganju Torvaldu i tako jedno djelo koje je počinila vodi sve dalje u mnogo malih radnji koje su smatrane nemoralnima. Sve to na kraju vodi prema njezinoj odluci da napusti dom i obitelj, iako joj Torvald oprašta, jer uviđa kako život koji vode nije iskren, no isto tako uviđa kako društvo i zakoni nisu u skladu s onime što ona smatra ispravnim. Bori se s nametnutim pravilima, bori se s time što žene nemaju pravo suprotstaviti se muževima, ona odvažno, bez obzira na posljedice, stoji protiv pravila koje diktira društvo (Torkamaneh, Hooti, 2011: 1107). Ako pojedinac svjesno odlučuje ići protiv pravila koje mu društvo diktira, on mora biti svjestan kako u tom trenutku postoji velika vjerojatnost da će isto to društvo osuđivati njegov čin, smatrati ga nemoralnim, a samim time postoji mogućnost za odbacivanjem kao sankcijom za nešto što se počini protivno pravilima društva. Iako se to u djelu ne može jasno iščitati, zanimljivo je postaviti pitanje o tome je li Nora znala što njezin odlazak znači u svim pogledima, je li bila spremna na stav koji će ostali članovi društva zauzeti i kako su se na kraju krajeva ostali odnosili prema njoj nakon što je napustila supruga i djecu? To pitanje važno je zbog toga što ljudi nerijetko baš zbog mišljenja drugih, zbog osamljenosti i napuštenosti radije odabiru živjeti u skladu s onime što im društvo nalaže nego biti odbačeni. Je li Nora samoća i osuda drugih navela da se vrati suprugu ili je društvo bilo spremno prihvatiti istinu o tome da žene napokon trebaju zauzeti ravnopravno mjesto te su stoga podržali njezinu odluku nešto je što se ne otkriva u djelu, no svakako je vrijedno razmisliti o tome.

Nora također dokazuje da su njezini osjećaji i rast važniji od onoga što joj društvo nameće, iako to nije bilo primjereno u vrijeme u kojemu je živjela, no svakako se ne smije zaboraviti kako je to društvo bilo diskriminatorno za majke i žene (Torkamaneh, Hooti, 2011: 1107).

Razmišljajući o pojmu Norine moralnosti, još jedno pitanje dolazi na vidjelo, a to je pitanje o

tome je li njezina moralnost, koja se predstavlja na početku djela, uistinu moralna? Naime, gledajući očima današnjeg čovjeka, je li moralno zatomljivati svoje osjećaje, ne iznositi svoje nazore i samo se pokoravati onome što drugi nameću i traže od nas? Ponekad se zasigurno to čini lakšim putem, što se manje osoba suprotstavlja drugima i iznosi svoje mišljenje, manje su šanse da ju drugi zbog toga osude, no ako postoji nešto za što osoba vjeruje da se vrijedi boriti, je li uistinu moralno prešutjeti to i prepustiti drugima da vode njezin život? Norin odabir je borba za ideale, borba za nešto što su žene i majke zasigurno godinama priželjkivale, no ta borba za ideale dovodi ju do bitke s drugima, ali isto tako i do bitke sa samom sobom (Medved, 2018: 50).

Norina moralnost zasigurno je u vremenu nastanka bila puno više propitivana i osuđivana nego što bi se takav čin osuđivao danas, današnje društvo ne bi jednoglasno prihvatilo njezin odlazak, no zasigurno bi pokazalo više razumijevanja za takav čin, ali moral kao pojam i danas izaziva brojne rasprave i polemike. Odluka jedne žene da napusti obitelj, sigurnost i dom kako bi pronašla sebe i borila se za svoje ideale zasigurno nije laka i ne može se jednoznačno odrediti jeli moralna ili ne, ali svakako je dokaz hrabrosti, odlučnosti i žrtve koju je osoba bila spremna podnijeti kako bi dokazala društvu da njegove norme nisu uvijek ispravne i pravedne prema svima.

4.4. NORA I RELIGIJA

Religija je važan dio osobne izgradnje svakog pojedinca, a u društvu Norina vremena, religija je imala još i veći značaj u svakodnevnom životu nego što je to danas. Bez obzira na to, religija je i osobno pravo svakog pojedinca te ne bi trebala biti nametnuta ili zabranjena. Iako se religiji uči većinom od rane dobi, osobi bi trebalo biti dopušteno propitivanje, istraživanje i upoznavanje religije. Religijski identitet jedna je vrsta identiteta, jer kroz spoznaju religije osoba upoznaje sebe. U slučaju Nore, vidi se kako je i u tom području ona žrtva nametnutih nazora koje je prihvaćala bez da ih je samostalno razumjela, no dolazi do spoznaje kako je vrijeme da to promijeni. U razgovoru s Torvaldom stoga govori: „Znam samo ono čemu nas je učio pastor Hansen kad sam išla na krizmu. On je rekao da je religija i ovo i ono. Mislit ću o tome u slobodno vrijeme, kad odem odavde. Želim vidjeti je li točno to što je govorio pastor Hansen. Ili još bolje: je li to za mene točno“ (Ibsen, 2013: 72). Upravo o tom dijalogu govore i autori Torkamaneh i Hooti navodeći kako Helmer Noru pokušava „zarobiti i povezati vjerskim pitanjima, ali pojam postmodernosti potpuno je budan u Norinom umu“, a ona ne podliježe modernističkim idejama svoga muža, već: „napada zastarjele pojmove modernosti emancipativnom snagom postmodernosti“ (Torkamaneh, Hooti, 2011: 1109). Ona ne odbacuje religiju kao takvu niti poriče njezinu važnost, već jednostavno želi sama spoznati tu religiju i shvatiti je li sve to što su ju drugi

podučavali točno za njezin život. Među ostalim izjavama i rušenjima konvencija koje se događaju u djelu, ovo je zasigurno također jedno od njih, jer osim što Nora napušta konvencije braka i bračnog života te odbacuje odgoj kakav je prema njoj imao njen otac, ona se kritički osvrće i na religijska učenja, odnosno, način na koji se mlade ljude poučava religioznosti, bez da su oni sami svjesni religijskih istina i bez da su dobili priliku sami ih spoznati. Time ovo djelo ide još dalje od kritiziranja nepravednog položaja žena, ono kritizira i propitkuje sve razine društva, a religija u njemu zasigurno ima veliku ulogu.

4.5. NORA I FEMINIZAM

U posljednjem činu drame Nora otkriva Torvaldu svoje osjećaje i naume te se tada jasno očituju njezini nazori i odluke, tada po prvi puta shvaća u koliko je neravnopravnom položaju bila cijeloga života. Iako su neka njezina prijašnja ponašanja, o kojima govori u djelu, dala naslutiti odlučnost i nepokoravanje zamislama drugih, ovdje se tek potpuno otkrivaju njezini osjećaji, te se skidaju maske koje su supružnici nosili posljednjih osam godina braka. Unjezinu govoru o tome kako je ona prvenstveno čovjek, kao i Torvald, a tek onda žena i majka, uviđa se velika osviještenost i jasno je kako društvo, koje ju ne smatra ravnopravnom, čini prema njoj veliku nepravdu s kojom se ona više ne želi nositi: „Ja mislim da sam prije svega čovjek, upravo tako kao i ti — ili, još bolje, pokušat ću to postati. Dobro znam da bi se većina složila s tobom, Torvalde, tako nas uče u knjigama. Ali toga što kaže većina i što piše u knjigama, meni je već uvrh glave. Ja moram misliti svojom vlastitom glavom“ (Ibsen, 2013: 71).

Nora je svjesna činjenice da društvo neće odobravati to što ona čini, no isto tako, jasno joj je kako ona više ne može živjeti u takvom društvu, ona ga želi mijenjati. Upravo u takvom činu može se vidjeti potreba za promjenom normi koje ne odgovaraju vremenu u kojemu se društvo nalazi, vidljivo je kako su ljudi prije uvidjeli potrebu za promjenom nego što su norme to dopuštale, nisu norme bile te koje su mijenjale ponašanja ljudi, već su ljudi svojim ponašanjima počeli mijenjati norme.

Norino osvještavanje ponajviše je vidljivo u trenutku kada u raspravi ona zaustavlja svoj tijek misli i govori: „nikada ni o čemu nismo izmijenili ni jednu ozbiljnu riječ“ (Ibsen, 2013: 51), te je upravo ta rečenica jedna od ključnih u feminističkom pristupu, jer izražava trenutak otkrića u kojemu Nora primjećuje da je tretirana kao drugo stvorenje i da su njezina prava zanemarena. U tome je vidljiva potreba žene za samootkrivenjem i djelovanjem koje se temelji na istini, iako se ta istina protivi društvenim normama i borba protiv konvencija u potrazi za istinom. (Ahmad, Wani, 2018:56)

5. TORVALDOV ODNOS PREMA DRUŠTVENIM NORMAMA

5.1. TORVALD I IDENTITET

Torvald je, za razliku od Nore, imao više mogućnosti graditi osobni identitet, no njegov identitet uvelike je izgradilo društvo, jer on izvršava sve društvene zahtjeve kako bi bio uzoran i poštovan građanin. On je u djelu prikazan kao „stup društva“, koji je tada bio malograđanin, što Ibsen oštro kritizira, a Medved govori kako se upravo takvom malograđaninu: „dopuštalo da svoj svijet suzi na četiri zida privatnoga doma u kojem će on, ugledan građanin i uzoran muž, graditi svoju obiteljsku i građansku sreću“ (Medved, 2018: 37). Prema tome, on svoj identitet određuje prema ulogama koje obavlja, a ne prema osobnim uvjerenjima, njegove su uloge ono što određuje njegovu osobnost; on nastoji biti dobar otac, dobar građanin, dobar suprug te vjeruje kako je za to dovoljno slijediti ono što se od njega očekuje, kako je dovoljno financijski opskrbiti svoju obitelj, pokloniti darove svojoj supruzi, no ne zalazi u dublje razgovore s njom, ne poklanja joj dovoljno vremena te ograničava njezine slobode. Njegov identitet gradi se na mišljenju drugih i on sebe vidi onakvim kakvo ga vidi društvo, zbog čega mu je jako stalo do toga da to isto društvo ima vrlo visoko mišljenje o njemu.

5.2. TORVALD I DRUŠTVO

Pojedinci se često oslanjaju na društvene norme, posebice u nejasnim situacijama kada nisu sigurni kako se ponašati, konformiraju se grupnoj procjeni, koriste se ponašanjem drugih te prema tome usmjeravaju i vlastita ponašanja (Čorkalo Biruški, Pehar, 2018: 226). Važno je reći kako utjecaj normi na ponašanje može biti informacijski ili normativni, a baš ti normativni utjecaji stvaraju pritisak za konformiranjem zbog želje za prihvaćanjem u društvu ili pak zbog izbjegavanja društvenog neodobravanja (Čorkalo Biruški, Pehar, 2018: 228). Primjer ovakvog utjecaja u Torvaldovu ponašanju vidljiv je kada Nori govori kako ona može ostati živjeti u njegovoj kući, no to će biti samo slika za društvo, dok će stvari u njihovoj kući postati drugačije: „A što se tebe i mene tiče, morat će izgledati kao da se među nama ništa nije promijenilo. Naravno, samo pred svijetom. Ti, dakle, ostaješ u kući; to se samo po sebi razumije“ (Ibsen, 2013: 67). Torvaldu je ugled vrlo važan, on je spreman nastaviti živjeti s Norom, iako ga je ona iznevjerila, spreman je praviti se i glumiti pred svijetom samo kako bi sačuvao svoj ugled i kako njegov odnos prema društvenim normama ne bi bio narušen. Prema tomu, Torvald živi u skladu s tadašnjim društvenim normama, a za njega je vidljivo i kako socijalne norme postaju središnji dio društvene regulacije, točnije, procesa u kojemu drugi reguliraju našu aktivnost (Yamin, Fei, Lahlou, Levy, 2019: 2).

Osim toga, jasno je kako je Torvaldu društvo jako važno, jer Nori govori: „Ostaviti kuću, muža, djecu! Što će reći svijet?“ (Ibsen, 2013:71) Iz ovoga je vidljivo kako i u tako važnom i značajnom trenutku kada njegova supruga napušta njega i djecu, on se zapravo brine o tome što će društvo o tome reći.

5.3. TORVALD I MORAL

Dijalozi u trećem činu otkrivaju sve Torvaldove loše strane, poput egoizma koji se zapravo skriva iza pojmova dužnosti, morala, religije, savjesti i časti (Medved, 2018: 44). Tu se u pitanje može dovesti i njegova moralnost, naime, može li čovjek koji naizgled poštuje sve društvene norme i brine se kako nešto od njih ne bi bilo prekršeno, zapravo u svome srcu i svome domu biti izrazito nemoralan? Društvo bi ga zasigurno okarakteriziralo kao moralnog zbog svih vrijednosti kojih se pridržava i svih normi koje ne krši, no njegova moralnost ipak je puno složeniji pojam koji nije očit i javno vidljiv društvu. Iako je odnos koji on ima prema Nori bio prihvaćen, on prema njoj nije bio ravnopravan niti ju je tretirao kao jednaku sebi. Odnosio se prema njoj kao prema djetetu te omalovažavao njezine mogućnosti i sposobnosti.

Osim što on jako brine o svi društvenim normama, njih nameće i Nori, kojoj nije toliko stalo do mišljenja drugih, a upravo na taj način on uništava njihovu obiteljsku sreću, puno važnije mu postaje što će drugi reći ili misliti o njima, nego ono što će oni stvarno biti i kako će se osjećati. Upravo iz toga može se zaključiti kako je Nora učinila pogrešku u želji da pomogne, no ona nije ta koja upravlja novcem, a Torvald pak puno više brine o društvenom ugledu, nego o njezinim osjećajima, tako da taj događaj oslikava i prikazuje njihov odnos (Medved, 2018: 39).

5.4. TORVALD I RELIGIJA

Torvaldu, kao osobi koja izrazito drži do svih društvenih normi, religija je predstavljala važan dio života, a to se očitava u dijalogu s Norom, kada on spominjući religiju pokušava u njoj probuditi savjest. „Zar ti ne razumiješ svoj položaj u vlastitoj obitelji? Zar nemaš u tim pitanjima pouzdan putokaz? Zar nemaš religije?“ (Ibsen, 2013: 72) Nakon što mu Nora odgovori kako ona i ne zna što je religija, on se zgraža te govori kako je nečuveno da jedna mlada žena izgovori takve riječi. U ovom primjeru vidi se kako i religija može poslužiti kao jedan oblik za vršenje opresije nad nekim, odnosno, namećući religijske zakone pokušava zadržati Noru i dokazati joj kako ne krši

samo konvencije društva, već i Crkve. Iako u djelu nije jasno naznačeno do koje mjere seže Torvaldova religioznost i je li on uistinu religiozna osoba, postoji mogućnost kako mu je religija samo još jedan od skupa pravila koji nastoji poštivati kako bi društvo prema njemu iskazivalo poštovanje, bez nekog istinskog osobnog uvjerenja, a to se može pretpostaviti prema tome što ostale društvene norme ispunjava upravo tako-kako bi ih ispunio i bio uzoran građanin, bez da samostalno promišlja i kritizira njihovu istinitost i važnost.

5.5. TORVALD I FEMINIZAM

Na samom početku drame može se vidjeti na koji se način Torvald odnosi prema svojoj supruzi Nori, naime, naziva ju „ptičicom“, „vjevericom“, „slatkom malom“, a uvodi se i tema Norine lakomislenosti, nazivajući ju i „rasipnicom“ (Ibsen, 2013:6). On smatra kako žena u braku treba biti ljepuška zabava, ne sluteći da bi se ona mogla odlučiti na realizaciju svojih odluka (Medved, 2018: 36). Torvald se prema Nori odnosi kao prema djetetu, na taj način s njom razgovara, tako se prema njoj odnosi i time daje sebi na još većoj važnosti smatrajući kako on Noru mora svemu poučiti, a ona će zauzvrat biti zahvalna i poslušna. Takav odnos prema njoj ponajviše se očituje u tome što Nora potajno jede slatkiše i skriva se od Torvalda jer joj on brani da ih jede kako ne bi ostala bez zubi. Upravo iz njegovog odnosa prema njoj, ona je i nazivana lutkom, jer živi po pravilima koja joj drugi određuju (Medved, 2018: 36).

U opisu Torvalda autori Torkamaneh i Hooti govore kako on Noru: „u većini dijelova drame ugnjetava nepravednim ponašanjem i brojnim tiranskim društvenim konvencijama“ (Torkamaneh, Hooti, 2011: 1107). Primjer za to vidi se i u razgovoru kada Nora govori kako ona ima i drugih dužnosti, na što joj Torvald govori: „Nemaš. Ti si prije svega žena i majka.“ (Ibsen, 2013: 71) Torvaldovo shvaćanje žene kao majke i supruge vidljivo je i na još jednom mjestu, a to je kada im je Kristina Linde u posjeti te Nora ulazi s djecom, a on govori: „Dođite, gospođo Linde. Tko nije majka, naprosto ne razumije!“ (Ibsen, 2013: 22) Naime, iz ovih je primjera vidljivo Torvaldovo tradicionalno shvaćanje uloge žene, a gospođa Linde koja nije majka ne može to razumjeti samo zbog toga što ona sama nema djecu. Dakako da to ne mora nužno biti tako, no u tome se ogleda njegovo shvaćanje žene. Torvald je zapravo pokretač Norine reakcije i buđenja njene svijesti, jer ju je njegovo ponašanje navelo da učini što je učinila, tako da se Torvalda može smatrati i svojevrsnim okidačem u rađanju feminizma u književnosti, jer je on bio taj koji je, između ostalih, ponajviše utjecao na Norin odlazak. On je utjelovio lik supruga koji je zapravo bio sveprisutan u društvu toga vremena.

6. ODNOS OSTALIH LIKOVA PREMA DRUŠTVENIM NORMAMA

6.1. KRISTININ ODNOS PREMA DRUŠTVENIM NORMAMA

Gospođa Kristina Linde, iako Norina prijateljica, s njom se po mnogočemu razlikuje, a između ostalog i prema odnosu koji ima za tadašnje društvene norme. Naime, Kristina je žena koja većinom ispunjava sve ono što se od nje očekuje, ona je bila uzorna kći koja ostaje uz svoju majku, sestra koja je skrblila za svoju braću i supruga koja je prihvatila brak s čovjekom kojega ne voli, kako bi pomogla svojoj obitelji. Upravo zbog toga, njoj su mnogi Norini naumi nejasni te se protivi Norinoj lakomislenosti, jer ju je život naučio težem putu. Ona također nema izgrađen osobni identitet temeljen na svojim stavovima i željama, ona je činila ono što se od nje očekivalo i što je djelovalo ispravno u očima tadašnjeg društva. Njezina želja je imati nekoga za koga će skrbiti jer u tome vidi svoj smisao, a Nori govori: „Nora, sada mi je neizrecivo пусто. Nemam nikoga kome bih posvetila život“ (Ibsen, 2017:13). Ona zbog toga pronalazi svoju sreću i smisao s Krogstodom jer ju raduje to što će moći skrbiti o njemu i njegovoj djeci: „Kakav preokret! Imati nekoga da za nj radiš, živiš, dom u koji ćeš unijeti radost!“ (Ibsen, 2017:58) Iz ovoga se vidi kako ona ne sanjari o ispunjenju svojih želja, pronalasku sebe ili ostvarivanju svojih ciljeva, njezin cilj je živjeti za druge i pokloniti svoj život drugima te unijeti radost u njihove živote. Takvo shvaćanje zasigurno je također potaknuto nazorima društva koje ženu uči i odgaja da bude majka i kućanica te da će biti ispunjena onda kada svoj život podredi drugima.

6.2. KROGSTADOV ODNOS PREMA DRUŠTVENIM NORMAMA

Krogstad je lik za kojeg se kroz cijelo djelo jasno vidi kako ne poštuje zakone društva jer se bavi ilegalnim poslovima, usprkos svom poslu, koji je zakonit. Naime, on pozajmljuje novce ljudima, a tako je pozajmio i Nori, zbog čega ju kasnije ucjenjuje. Iako se čini kako je on osoba koja ne mari za društvene norme, upravo to društvo navelo ga je da se bavi takvim poslovima, jer ga je odbacilo zbog pogreške iz prošlosti. On sam u razgovoru s Norom govori: „Sada se trebam osloboditi svega toga. Moji sinovi rastu. Radi njih moram ponovno steći toliko poštovanja u građanstvu koliko je moguće“ (Ibsen, 2017:25) Iz ovoga vidimo kako je njemu građanski ugled i mišljenje društva vrlo važno, ali ne toliko zbog njega samog, koliko zbog njegovih sinova. Osim toga, govoreći o zakonima, on Nori kaže: „Zakoni ne pitaju za razloge“, na što ona odgovara: „Onda zacijelo imamo vrlo loše zakone“, no Krogstad zaključuje: “Bili loši ili ne bili, ali ako ovaj papir iznesem na sud, ti će vas zakoni osuditi“ (Ibsen, 2017:28). Krogstada ipak mijenja snaga ljubavi, odnosno, ponovni susret s Kristinom, koja ga je morala ostaviti godinama prije toga. On

odlučuje kako će uz nju ispraviti sve pogreške iz prošlosti i zbog toga je spreman zaboraviti svoje loše naume, pa čak i pomoći Helmerovima. Društvene norme na njega utječu tako da se silno trudi ispuniti ih i ponovno zaslužiti društveni ugled, no do toga pokušava doći na nedopuštene načine, čime ponovno krši zakone istog tog društva.

6.3. RANKOV ODNOS PREMA DRUŠTVENIM NORMAMA

Doktor Rank kućni je prijatelj Helmerovih i stalni posjetitelj njihovog doma. Iako ispravno vrši sve društvene konvencije i odan je prijatelj Torvaldu, on također krije tajnu koja krši društvene norme. Naime, on gaji osjećaje prema Nori i to je zapravo razlog zbog kojega ih tako često posjećuje, no to joj otkriva tek kada joj otkrije da boluje od teške bolesti koja će ga uskoro prikovati za postelju. Iako se iz njegovog lika ne razabire puno o njegovim nazorima, on je pošten čovjek koji vrši odgovoran posao i zasigurno je cijenjen u društvu, no otkriće njegove tajne ponovno navodi na to da svatko, bez obzira koliko se ispravan činio u očima drugih, krije nešto što kvari tu sliku. Ovime Ibsen ponovno upućuje kritiku malograđanskom društvu i odnosima koji se čine prijateljskim i pomalo usiljenim, a zapravo se iza njih krije nešto sasvim drugo.

6.4. ANA-MARIJIN ODNOS PREMA DRUŠTVENIM NORMAMA

Iako lik dadilje Ana-Marije nije detaljno razrađen u djelu, iz jednog razgovora s Norom može se vidjeti kako je i njezina priča zanimljiva. Naime, ona je žena koja prihvaća ono što je život od nje zahtijevao, a kada ju Nora upita je li ona uistinu htjela postati njezina dadilja i ostaviti svoje dijete, ona odgovara: „Kako ne bih, kad sam dobila tako dobro mjesto. Sirota djevojka koju zadesi takva nesreća mora se tome još i veseliti. Onaj gad se za mene nije ništa brinuo.“ (Ibsen, 2017:34) Iz ovoga se vidi kako je Ana-Marija žena koja prihvaća položaj žene u tadašnjem društvu, ona se miri s time da je morala ostaviti svoje dijete radi posla, a otac njezinog djeteta za nju nije htio niti čuti te nije brinuo o njoj i djetetu. Ona ujedno i odbacuje norme koje su tada bile zadane, jer ne ostaje uz oca svog djeteta (kakav god da je), te ostavlja svoje dijete, no ne bori se time za bolji položaj, već prihvaća da je život žene težak i da je tako moralo biti. U njezinom liku vidi se primjer nesretne sudbine žene o kojoj muž nije htio skrbiti te kako je ona zbog toga osuđena na odricanje od vlastitog djeteta. Kada kaže kako se sirota djevojka tomu *mora* veseliti, očituje se kako je to nešto što su drugi postavili, a u takvom društvu, ona prihvaća ono što mora biti.

7. ZAKLJUČAK

Društvene norme nešto su s čime se ljudi svakodnevno sreću, a često nisu svjesni kako one utječu ili formuliraju njihovo mišljenje, stavove i djelovanja. One formuliraju i pojam morala, jer prema tome koliko netko poštuje norme, može se prosuđivati i o tome koliko je moralan, no nerijetko se zanemaruje mogućnost da upravo zbog tih normi koje društvo postavlja ljudi mijenjaju ponašanje, kako općenito, tako i jedni prema drugima. Važnost društvenih normi vidi se u jednom od najpoznatijih djela moderne svjetske književnosti, drami norveškog pisca Henrika Ibsena. Naime, Nora i Torvald razlikuju se kao osobe, no položaj koji im društvo dodjeljuje dodatno utječe na nerazumijevanje koje pokazuju jedno prema drugome. Torvald je u povlaštenom položaju jer je muškarac i stup obitelji, on određuje pravila prema kojima se Nora i ostali članovi trebaju ponašati, no to nije po pravilima koja on sam smišlja, već po pravilima koja društvo određuje, a on ih nastoji slijediti kako bi sačuvala svoj ugled koji mu je važniji čak i od obiteljske sreće. On ne razmišlja o tome jesu li postavljene norme ispravne i moraju li biti takve kakve jesu, on ih samo slijedi u strahu od neodobravanja ili isključivanja iz društva.

Nora, s druge strane, naizgled je uzorna supruga koja slijedi nazore svoga muža, no učinivši prvi puta nešto na svoju ruku, griješi i nailazi na velika neodobravanja te zbog toga shvaća kako život koji živi nije iskren i kako je potrebno odbaciti norme koje joj društvo postavlja kako bi pronašla sebe i sama otkrila što je ispravno, a što ne. Njoj nije dovoljno učiti samo iz knjiga i slušati što joj drugi (većinom muškarci) govore da je ispravno, ona to želi sama spoznati, a mišljenje društva uopće ju ne brine. Njen odnos prema društvenim normama ogorčen je, ona je predugo bila žrtva nekih pravila koja nije razumjela i stoga sumnja u sve vrijednosti koje joj to društvo nameće. Nora se zbog toga često smatra važnom za feministički pokret, no ona je i postmodernistički lik koji teži pronaći vlastiti identitet odbacujući utvrđene istine i propitkujući ih, a njezin odlazak na kraju drame „označava tek početak mukotrpne borbe, čije pune dimenzije tek sada postaju očite“ (Schwarz, 1975: 5). Ona napušta sigurnost i odlazi u neizvjesnost, a borba žena za ravnopravnošću traje godinama nakon toga, kao i borba pojedinca koji želi pronaći sebe usprkos svim normama koje su mu postavljene. Ostali likovi u drami također imaju različite odnose prema društvenim normama, no u svim tim likovima Ibsen želi pokazati kritiku tadašnjeg društva te veliku potrebu za promjenom.

Ovaj rad prikazao je kako društvene norme mogu utjecati na odnose među ljudima, kako ih mogu diktirati, a rješenje bi bilo u tome da osoba ispravno ujednači prihvaćanje normi, ali i propitivanje njihove ispravnosti i ravnopravnosti te se usudi zalagati za promjenu onih normi koje društvu mogu više naštetiti nego mu koristiti.

8. LITERATURA

1. Ahmad, Rayees; Wani, Asif Rashid. 2018. *The Concept of Feminism in Henrik Ibsen's A Doll's House*. Journal of Literature, Languages and Linguistics, Vol.47
2. Berdica, Josip. 2020. *Društvo i pravo: Uvod u sociologiju prava*. Osijek: Sveučilište J.J.Strossmayera, Pravni fakultet Osijek
3. Čorkalo-Biruški, Dinka; Pehar, Lana. 2018. *(Zanemarena) uloga i važnost društvenih normi u poticanju međugrupnog kontakta: Pregled dosadašnjih nalaza i istraživački izazovi*. Zagreb: Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet u Zagrebu, Odsjek za psihologiju
4. Haralambos, Michael; Holborn, Martin; Heald, Robin. 2002. *Sociologija: teme i perspektive*. Zagreb: Golden marketing
5. Ibsen, Henrik; (prijevod Tabak, Josip). 2013. *Nora ili Kuća lutaka*. e-izdanje pripremili: Goacheri, Mirna; Deletis Dubravko, https://kupdf.net/download/henrik-ibsen-nora-ku-263-a-lutaka_58caa5fbdc0d60ac1733902f_pdf#modals (pristup: 8.1.2021.)
6. Medved, Doris. 2018. *Motiv lutke i antilutke u književnosti – usporedba Tene i Nore*. Zagreb: Sveučilište u Zagrebu, Hrvatski studiji
7. Muzaferija, Gordana. 2006. *Norin sindrom u suvremenoj drami (Jelinek-Plakalo-Gavran)*. Kazalište: časopis za kazališnu umjetnost, 9(25/26), 121–123.
8. Pravitasari, Destarina Intan. 2013. *Nora's struggles for life independence in Ibsen's Doll's House: A Feminist Study*. Yogyakarta: Faculty of Languages and Arts, Yogyakarta State University
9. Schwarz, Vera. 1975. *Ibsen's Nora: The Promise and the Trap*. Bulletin of Concerned Asian Scholars, 7:1, 3–5
10. Solar, Milivoj. 1997. *Suvremena svjetska književnost*. Zagreb: Školska knjiga
11. Torkamaneh, Pouria; Hooti, Noorbaksh. 2011. *Henrik Ibsen's A Doll's House: A Postmodernist Study*. Kermanshah: Razi University, Theory and Practice in Language Studies, Vol. 1, No. 9, pp. 1103–1110
12. Yamin, Paulius; Fei, Maria; Lahlou, Saadi; Levy, Sara. 2019. *Using Social Norms to Change Behavior and Increase Sustainability in the Real World: a Systematic Review of the Literature*. London: School of Economics and Political Science, Department of Psychological and Behavioural Science